

Biografski leksikoni hanefijskih pravnik a i proučavanje biografija hanefijskih pravnik a na našim prostorima

Jusuf Džafić

student na Šerijatsko-pravnom fakultetu Univerziteta El-Azhar u Kairu
jusuf-dz91@hotmail.com

Uvod

Islam je vjera čije je vjeroučenje usko povezano sa povijesnom naukom. Sam Kur'an, kao nebeska knjiga, vrvi od povijesti - kazivanja o Božijim vjerovjesnicima, prijašnjim narodima, povijesno-historijskim ličnostima i sl. Smatra se da povijesni dio čini trećinu Kur'ana. Radi toga je i svaki komentar Kur'ana (tefsir) u neku ruku manje-više povijesna knjiga.

Dalje, Vjerovjesnikov sunnet (tradicija, hadis) ne predstavlja ništa drugo doli historijski zapis razvojnog toka poslaničke misije sa svim njenim aspektima (vjerskim, kulturno-obrazovnim, socijalnim, ekonomskim, vojnim, političkim i dr.). Dakle, sva muslimanska baština hadiske nauke, sa više stotina zbirki hadisa, njihovim komentarima (šerhovima), nebrojenim brojem knjiga koje govore o prenosiocima hadisa (ravijama), te ogromnom cifrom knjiga iz drugih raznovrsnih naučnih disciplina hadiske nauke (ilm muhtef el-hadis ve muškelih, ilm garib el-hadis, ilm ilel el-hadis, ilm el-esbab ve en-nuzul, ilm tarih el-hadis, ilm

el-džerh ve et-ta'dil i dr.), predstavlja najiscrpnije i najtemeljnije obrađene ogranak historiografije.

Po uzoru na muhaddise, znanstvenike hadisa, pojavljuju se i druga djela sa historijskom tematikom. Tako se prvo pojavljuju djela koja govore o siri (biografiji) Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s., poput djela Urve ibn Zubejra (?-712/13), Vehba ibn Munebbaha (654/655-725 ili 737), Ibn Šihaba Zuhrija (?-741/742), Ibn Ishaka (704-761 ili 767), Ibn Hišama (?-828 ili 833) i drugih. Onda se javljaju knjige koje govore o biografijama ashaba, pa djela koja obrađuju životopise tabiina, tabitabiina itd. Potom su došli tabekati - djela koja studiozno obrađuju više generacija muslimana.

S druge strane, nastala su djela klasične historije - djela pisana po uzoru na antičke pisce (starogrčke i starorimske), koja se bave ljudskom poviješću od nastanka svijeta, odnosno čovjeka, pa do doba pojave dotičnog djela. Jedno od prvih takvih djela, koje je i sačuvano do danas, svakako je višetomno djelo *Tarih er-rusul ve el-muluk* (*Povijest poslanika i kraljeva*), autora Muhammeda ibn Džerira Taberija (839-923). Među kasnijim djelima klasične historije treba spomenuti: *Murudž ez-zeheb ve meadin el-dževher* (*Polja zlata i rudnici bisera*) Mesudija (896-956), *El-Kamil fi et-tarih* (*Kompletna historija*) Alije ibn Esira (1160-1232/1233), *El-Bidaje ve ennihaje* (*Početak i kraj*) Ibn Kesira (1301-1373) i brojna druga djela.

Prvi biografski leksikoni pravnika i njihova korist

Nije trebalo da protekne mnogo vremena od nastanka prvih biografskih leksikona (rječnika) ravija i muhaddisa, pa da se pojavi prvi leksikon koji govori o životopisima fakiha (islamskih pravnika). Tako se već u drugoj polovini II hidžretskog stoljeća (drugoj polovini VIII stoljeća n.e.) pojavljuje jedan takav leksikon, kada Hejsem ibn Adij (732-822), historičar, biografičar i muhaddis iz Kufe, piše svoj leksikon *Tabekat el-fukaha'* (*Generacije pravnika*). Budući da je leksikon prvi svoje vrste, nastao u drugoj polovini II hidžretskog stoljeća, odnosno u formativnom periodu mezheba (pravnih škola), kada još nisu postojale ni šafijska ni hanbelijska pravna škola, u leksikonu se nalaze biografije svih pravnika bez obzira na njihovu mezhebsku pripadnost.

1 Šafijska, osnivač šafijske pravne škole, rođen je 150. godine po Hidžri (767. godine), dok je Ahmed ibn

Prvi biografski leksikon koji se bavi životopisima pravnikâ nekog određenog mezheba, nastao je početkom V hidžretskog stoljeća (početkom XI stoljeća n.e) - oko 250 godina od prvog biografskog leksikona pravnikâ Hejsema ibn Adijja. Pisac tog leksikona pod imenom *El-Muzehheb fi e'ajan el-mezheb (Pozlata - O prvacima mezheba)* je Omer ibn Alija el-Muti' eš-Šafi' (?-1048), šafijski pravnik, i radi se o biografskom leksikonu šafijskih pravnikâ.²

Ubrzo iza dotičnog leksikona pojavili su se i leksikoni vezani za pravnikâ hanefijske pravne škole. Tako je prvi biografski leksikon hanefijskih pravnikâ *Ahbar Ebi Hanife ve ashabehu*, autora Sajmerija, pisan u prvoj polovici V hidžretskog stoljeća, odnosno u prvoj polovini XI stoljeća.³

Biografski leksikoni malikijskih i hanbelijskih pravnikâ pojavili su se čitavo stoljeće kasnije. Prvi biografski leksikon malikijskih pravnikâ *Tertib el-medarik ve takrib el-mesalik li ma'rife e'alam mezheb Malik (Redosljied stepeni i približavanje puteva - Poznavanje velikana Malikovog mezheba)*, autora Ebu Fadla el-Kadija Ijada ibn Amra ibn Musaa es-Sebtija (1083-1149), poznatog kao Kadi Ijad, napisan u prvoj polovini VI hidžretskog stoljeća (prva polovina XII stoljeća n.e.).⁴ Također u prvoj polovini VI hidžretskog stoljeća (prva polovina XII stoljeća), napisan je prvi biografski leksikon hanbelijskih pravnikâ *Tabekat el-hanabile (Generacije hanbelija)*, iz pera Ebu Ja'la Muhammeda ibn Muhammeda ibn el-Ferra' (1059-1131).⁵

Kako se islamska pravna misao narednih stoljeća razvijala i unapređivala, dajući pritom nove plodove, do kraja XIX stoljeća, broj biografskih leksikona pravnikâ je dostigao nekoliko stotina.

Hanbel, osnivač hanbelijske pravne škole, rođen 164. godine po Hidžri (780. godine).

2 Es-Sehavi, *El-Plan bi et-tevbih limen zemme et-tarih*, Muessese er-Risale, Bejrut, 1986., str. 174-175; Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, Mektebe el-Mesenna, Bagdad, 1941., reprint Dar Ihja' et-turas el-arebijj, Bejrut, Dar el-kutub el-ilmijje, Bejrut, Dar el-ulum el-hadise, Bejrut, sv. 2, str. 1099.

3 Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1838. Vidi o biografskim leksikonima hanefijskih pravnikâ: Es-Sehavi, *El-Plan bi et-tevbih limen zemme et-tarih*, str. 179; Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1098.

4 Es-Sehavi, *El-Plan bi et-tevbih limen zemme et-tarih*, str. 179. Vidi o biografskim leksikonima malikijskih pravnikâ: Es-Sehavi, *El-Plan bi et-tevbih limen zemme et-tarih*, str. 179-183; Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1106.

5 Es-Sehavi, *El-Plan bi et-tevbih limen zemme et-tarih*, str. 183. Vidi o biografskim leksikonima hanbelijskih pravnikâ: Es-Sehavi, *El-Plan bi et-tevbih limen zemme et-tarih*, str. 183; Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1107.

Danas je biografskih leksikona pravnika uređenih po mezhebima stotine, ako ne i hiljade.

Islamski učenjaci su naveli brojne koristi pisanja i uopće postojanja biografskih leksikona pravnika određene pravne škole. Te koristi se mogu sažeti u narednim tačkama:

- upoznavanje sa učenjacima određene pravne škole i njihovim generacijama,
- upoznavanje sa profesorima i učenicima dotičnih učenjaka,
- upoznavanje sa mjestom, ulogom i značajem svakog ponaosob među tim učenjacima u okviru mezheba,
- upoznavanje sa stavovima/mišljenjima učenjaka mezheba te odabir ispravnijeg (radžih) i pouzdanijeg mišljenja u slučaju oprečnosti među tradiranim rivajetima (verzijama),
- upoznavanje sa znanstvenim i misaonim radom unutar mezheba,
- upoznavanje sa pravnim djelima mezheba i njihovom gradiranju unutar mezheba i dr.

Osvrt na biografske leksikone hanefijskih pravnika do kraja XIX stoljeća (početka XIV hidžretskog stoljeća)

Mi ćemo se u nastavku ukratko hronološki osvrnuti na biografske leksikone hanefijskih pravnika, napisane u periodu od prve polovine XI stoljeća, kada su nastali prvi biografski leksikoni hanefijskih pravnika, pa sve do kraja XIX stoljeća, odnosno do početka modernog doba. Koliko je nama poznato, u tom višestoljetnom razdoblju napisano je 33 djela - leksikona koja se isključivo bave biografijama hanefijskih pravnika.

1. *Ahbar ebi Hanife ve ashabihi* (*Ljetopis Ebu Hanife i njegovih drugova*). Autor je Ebu Abdullah Husejn ibn Alija es-Sajmeri (962-1045), hanefijski pravnik i kadija u Bagdadu. Ovo je prvi poznati biografski leksikon hanefijskih pravnika. Pisan je u prvoj polovini V hidžretskog stoljeća (prvoj polovini XI stoljeća n.e.). Jedan rukopis leksikona, prepisan u Halepu 563. godine po Hidžri (1168. godine), nalazi se pod rednim brojem 1342. u Arhivu biblioteke Manise u Manisi, zapadna Anadolija. Leksikon je štampan. Izašao je u jednom tomu u izdanju bejrutske izdavačke kuće Alem el-kutub.⁶

6 Es-Sajmeri, *Ahbar Ebi Hanife ve ashabihi*, Alem el-kutub, Beirut, 1985.

2. *Tabekat el-hanefijje (Generacije hanefija)*. Pisac je Ebu Asim Muhammed ibn Ibrahim el-Herevi (985-1066), hanefijski pravnik. Leksikon nije štampan. Jedan rukopis leksikona je pohranjen u Bibiloteci Aja Sofije (Ayasofya Kütüphanesi) u Istanbulu pod rednim brojem 948.

3. *Tabekat el-fukaha' (Generacije pravnika)*. Pisac je Abdulvehhab ibn Muhammed eš-Širazi (?-1105/1106), hanefijski pravnik. Najvjerovatnije da rukopis leksikona nije sačuvan. Vjerovatno zbog toga i nema neko posebno ime. Ovaj leksikon spominje, između ostalih, Sehari.⁷

4. *Tabekat el-fukaha' (Tabekat el-hanefijje ve eš-šafijje) (Generacije pravnika, Generacije hanefija i šafija)*. Pisac Muhammed ibn Abdulmelik el-Hemedani (1071-1127), hanefijski pravnik. Po svoj prilici leksikon je zagubljen. To je uzrok i nepoznavanju detaljnog imena djela. Spominju ga, između ostalog, Katib Čelebi⁸ i Kureši⁹.

5. *Vefejat el-e'ajan fi mezheb en-Nu'man (Smrti prvaka mezheba Nu'mana)*. Pisac Nedžmuddin Ibrahim ibn Alija et-Taretusi (1321-1357), hanefijski pravnik. Leksikon nije štampan. Jedan njegov rukopis nalazi se pohranjen u biblioteci Zahiriji (El-Mektebe ez-Zahirijje) u Damasku pod rednim brojem 9625.

6. *El-Kitab fi tabekat el-hanefijje (Knjiga o generacijama hanefija)*. Pisac Salahuddin Abdullah ibn Muhammed el-Muhendis (1292-1367/8), hanefijski pravnik, historičar. Tačan naslov leksikona nije poznat, jer je leksikon, najvjerovatnije, zagubljen. Leksikon spominje Ibn Hadžer Askalani. Navodi da je bio ogroman, te da se njegov autor dosta namučio dok ga je napisao, budući da se pri pisanju koristio brojnim knjigama iz raznih zemalja.¹⁰ Leksikon spominje i Katib Čelebi.¹¹ Ibrahim el-Halebi (?-1549) je sažeo sada već izgubljeni biografski leksikon El-Muhendisa.¹²

7. *El-Dževahir el-mudijje fi tabekat el-hanefijje (Neprestani dragulji u generacijama hanefija)*. Pisac je Muhjiddin Abdulkadir ibn Muhammed el-Kureši (1297-1373), hanefijski pravnik, historičar. Ovo je jedan od naj-

7 Es-Sehari, *El-Plan bi et-tevbih limen zemme et-tarih*, str. 174.

8 Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1105.

9 El-Kureši, *El-Dževahir el-medijje fi tabekat el-hanefijje*, Mir Muhammed Kutubhane, Karači, sv. 1, str. 375.

10 Ibn Hadžer, *Ed-Durr el-kamine fi e'ajan el-mie es-samine*, Medžlis Daire el-mearif el-usmanijje, Sajderabad, Indija, 1972., sv. 3, str. 62.

11 Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1098.

12 Sažetak Ibrahima Halebija je obrađen pod brojem 20.

većih i najpoznatijih biografskih leksikona hanefijskih pravnika. Štampan je. Izdavan je sprva u dva toma, a danas u moderno doba u pet tomova. Izašao je, između ostalih, u izdanju sljedećih izdavačkih kuća: Mir Muhammed Kutubhane iz Karačija (Pakistan) u dva toma, Daire el-Mearif en-nizamije iz Hajdarabada (Indija) u dva toma, Matbea Isa el-Babi iz Kaira u dva toma, Dar ihja' et-turas el-arebijj iz Bejruta i Dar el-ulum iz Rijada u pet tomova, Mektebe el-Usre iz Kaira u tri toma, Dar Hedžr iz Kaira u pet tomova, Dar el-kutub el-ilmije iz Bejruta, Muessese er-Risale iz Bejruta.¹³

Poznata su nam tri sažetka (muhtesara) Kurešijevog leksikona: *El-Mirkat el-vefije fi tabekat el-hanefije*, autor Fejruzabadi (1329–1414);¹⁴ *Telhis El-Dževahir el-mudije fi tabekat el-hanefije*, autor spominjani Ibrahim Halebi;¹⁵ *El-Esmar el-dženije fi esma' el-hanefije*, autor el-Mulla el-Kari (?-1606).¹⁶

8. *Nazm el-džuman fi tabekat ashab imamina en-Nu'man (Niz bisera u generacijama drugova našeg imama Nu'mana)*. Pisac Sarimuddin Ibrahim ibn Muhammed ibn Dukmak el-Kahiri (1349-1407), kairski historičar i autor oko 200 povijesnih knjiga. Leksikon se nalazi u rukopisu i još nije štampan. Ima tri sveska. U prvom svesku je obrađena biografija Ebu Hanife, a u ostala dva biografije ostalih hanefijskih pravnika. Jedan rukopis leksikona je pohranjen u Biblioteci Atif-efendije (Atf Efendi Kütüphanesi) u Istanbulu pod rednim brojem 1942., jedan u Biblioteci starih spisa Topkapi muzeja (Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi) u Istanbulu pod rednim brojem 2927, jedan u Biblioteci Ahmeda III (III. Ahmed Kütüphanesi (Enderun Kütüphanesi) u Istanbulu pod rednim brojem 2927, dva u Bavarskoj državnoj biblioteci (Bayerische Staatsbibliothek) u Minhenu pod rednim brojem 437 i 439, te jedan u Nacionalnoj biblioteci Francuske (Bibliothèque nationale de France) u Parizu pod rednim brojem 2096.

13 El-Kureši, *El-Dževahir el-mudije fi tabekat el-hanefije*, Mir Muhammed Kutubhane, Karači; Ibid., Daire el-mearif en-nizamije, Hajdarabad, 1914.; Ibid., Matbea Isa el-Babi, Kairo, 1978.; Dar ihja' et-turas el-arebijj, Bejrut-Dar el-ulum, Rijad, 1978.-1988.; Ibid., Mektebe el-Usre, Kairo, 1993.; Dar Hedžr, Kairo, 1993.; Ibid., Dar el-kutub el-ilmije, Bejrut, 2005.

14 Sažetak Fejruzabadija je obrađen pod brojem 9.

15 Sažetak Halebija je obrađen pod brojem 19.

16 Sažetak Mulle Karija je obrađen pod brojem 28.

9. *El-Mirkat el-vefijje fi tabekat el-hanefijje* (*Čvrste stepenice-generacije hanefija*). Pisac leksikona je Medžduddin Ebu Tahir Muhammed ibn Jakub el-Fejruzabadi eš-Širazi (1329–1414), poznati arabista i autor jednog od najpoznatijih rječnika *El-Kamus el-muhit*, komentator Ku'ran (mufessir), muhaddis, malikijski pravnik, historičar. Ovaj leksikon predstavlja sažetak (muhtesar) gorespomenutog leksikona *El-Dževahir el-mudijje*, Abdulkadira el-Kurešija. Leksikon nije štampan. Jedan njegov rukopis se nalazi u Biblioteci Arif Hikmet (Mektebe Arif Hikmet) u Medini pod rednim brojem 42.

10. *Et-Tezkire* (*Uspomena*). Autor Tekijjuddin Ahmed ibn Alija el-Makrizi (1364-1442), znameniti kairski povjesničar. Leksikon je, kako stvari stoje, zabačen. Na ovaj leksikon je ukazao Ibn Kutlubuga, ističući Makrizijev koncizan stil.¹⁷

11. *Tabekat el-hanefijje* (*Generacije hanefija*). Pisac Tekijjuddin Ebu Bekr ibn Ahmed el-Esedi eš-Šehebi ed-Dimeški (1377-1448), mufessir, historičar i hanefijski pravnik iz Damaska. Djelo je zagubljeno. Ni iscrpnije njegovo ime nam nije poznato. Djelo spominje Zirikli.¹⁸

12. *Kitab tabekat el-hanefijje* (*Knjiga generacija hanefija*). Pisac leksikona je Bedruddin Mahmud ibn Ahmed el-Ajni (1360-1451), istaknuti hanefijski pravnik, muhaddis, historičar. Tačno ime leksikona nije poznato, jer je leksikon, po svoj prilici, izgubljen. Leksikon spominju, između ostalih, Katib Čelebi¹⁹ i Ibn Imad Hanbeli.²⁰

13. *Tadž et-teradžim* (*Kruna životopisa*). Autor je Zejnuddin Kasim ibn Kutlubuga (1399-1474), hanefijski pravnik i historičar iz Kaira. Leksikon je štampan. Prvi put je štampan u Lapcigu (Leipzig) u Njemačkoj 1862. godine.²¹ Potom je štampan, između ostalih u sljedećim izdavačkim kućama: Mektebe el-Mesenna u Bagdadu, Matbea el-Ani u Bagdadu, Dar el-Kalem u Damasku.²²

¹⁷ Ibn Kutlubuga, *Tadž et-teradžim*, Dar El-Kalem, Damask, 1992,

¹⁸ Hajruddin Ez-Zirikli, *El-E'alam*, Dar El-Ilm li el-melajin, Bejrut, 2002., sv. 2, str. 61.

¹⁹ Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1098.

²⁰ Ibn Imad el-Hanbeli, *Šezerat ez-zeheb fi ahbar men zeheb*, Dar Ibn Kesir, Damask-Bejrut, 1986., sv. 9, str. 419.

²¹ *Die Krone der Lebensbeschreibungen enthaltend die Classen der Hanefiten von Zeid-ad-din Kasim Ibn Kutlubugha*, ed. Gustav Flügel, Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes 2.3, Leipzig, 1862.

²² Ibn Kutlubuga, *Tadž et-teradžim*, Mektebe el-Mesenna, Bagdad, 1962.; Ibid., Matbea el-Ani, Bagdad, 1962.; Ibid., Dar El-Kalem, Damask, 1992.

14. *Tabekat el-hanefijje (Generacije hanefija)*. Autor Šemsuddin Muhammed ibn Mahmud el-Kunevi (?-1476), poznat kao Ibn Adža, hanefijski pravnik, historičar, teolog, muhaddis, lingvista. Leksikon je, izgleda, izgubljen. Imao je tri sveska. Nije nam poznato ni puno ime djela. Leksikon navode, između ostalih, Katib Čelebi²³ i Zirikli²⁴.

15. *Tabekat el-hanefijje (Generacije hanefija)*. Pisac Muhibbuddin Ebu Fadl Muhammed ibn Muhammed es-Sekafi el-Halebi (1401-1485), poznat kao Ibn eš-Šihne es-Sagir, hanefijski pravnik, historičar, muhaddis, teolog iz Halepa. Njegov leksikon nije sačuvan, kao ni njegovo tačno ime. Imao je više svezaka. Leksikon spominju Zirikli²⁵ i Sujuti²⁶.

16. *Tabekat el-hanefijje (Generacije hanefija)*. Autor Hafiz Abdurrahman ibn Muhammed Sehabi (1428-1497), poznati šafijski pravnik, muhaddis, historičar iz Kaira. Leksikon nije štampan. Jedan rukopis leksikona se čuva u odsjeku mikrofilmova pri Islamskom univerzitetu u Medini (El-Džamia el-islamijje bi el-Medine el-Munevvere) pod rednim brojem 4857/5.

17. *Muhtesar min menakib eimme el-hanefijje ve eš-šafijije (Sažetak vrline hanefijskih i šafijskih imama)*. Autor Ahmed ibn Sulejman ibn Kemal (1468-1536), poznat kao ibn Kemal-paša (Kemalpašazade), poznati hanefijski pravnik osmanskog doba, šejhu-l-islam Osmanskog carstva, historičar, teolog, pjesnik, lingvista. Njegov leksikon nije štampan, već se nalazi u rukopisu. Jedan rukopis leksikona se čuva u Biblioteci Časnog Mekkanskog harema (Mektebe el-Harem el-Mekijj eš-šerif) pod rednim brojem 82, dok se drugi rukopis čuva u Biblioteci Mahmudijji (El-Mektebe el-Mahmudijje) u Medini pod rednim brojem 2650/16.

18. *El-Guref el-alijje fi teradžim muteehhiri el-hanefijje (Visoke sobe - biografije potonjih hanefija)*. Autor leksikona je Šemsuddin Muhammed ibn Alija ibn Tulun es-Salihi ed-Dimeški (1475-1546), hanefijski pravnik i historičar. Leksikon nije štampan i nalazi se u rukopisu. Jedan rukopis leksikona se čuva u Centru kralja Fejsala (El-Merkez el-melik Fejsal) u Rijadu pod rednim brojem 21477-21483.

23 Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1098.

24 Hajruddin Ez-Zirikli, *El-E'alam*, sv. 8, str. 77.

25 Hajruddin Ez-Zirikli, *El-E'alam*, sv. 7, str. 51.

26 Es-Sujuti, *Nazm el-ikjan fi e'ajan el-e'ajan*, El-Mektebe el-ilmijje, Bejrut, str. 171.

19. *Telhis El-Dževahir el-mudijje fi tabekat el-hanefijje* (Sažetak Ne-prestanog dragulja u generacijama hanefija). Autor je Ibrahim ibn Muhammed el-Halebi (?-1549), poznati hanefijski pravnik, historičar. Leksikon je, ustvari, sažetak biografskog leksikona *El-Dževahir el-mudijje*, Abdulkadira el-Kurešija. Leksikon je u rukopisu i nije štampan. Jedan snimak rukopisa iz medinske biblioteke Arif Hikmet se nalazi u Rijadu, mikrofilm br. 63.²⁷

20. *Muhtesar Kitab Ibn el-Muhendis* (Sažetak knjige Ibn el-Muhendisa). Pisac je također Ibrahim el-Halebi. Rukopis nije štampan, ali zato ima dosta njegovih rukopisa. Jedan rukopis se nalazi u Narodnoj biblioteci Sirije (El-Mektebe el-umumijje bi Surija) u Damasku pod rednim brojem 5055; jedan u kolekciji Šehida Ali-paše u Biblioteci Sulejmanija (Šehit Ali Paša koleksiyonu, Süleymaniye Kütüphanesi) u Istanbulu pod rednim brojem 1941; jedan u Dar el-Ulum u Karačiju u Pakistanu pod rednim brojem 1647; jedan u Nacionalnoj biblioteci Austrije (Österreichische Nationalbibliothek) u Beču pod rednim brojem 1171; jedan u Biblioteci Aja Sofije pod rednim brojem 3103; dva u Biblioteci Čuprilića (Köprülü Kütüphanesi) u Istanbulu pod rednim brojevima 1110. i 1112.

21. *Tabekat el-hanefijje* (Generacije hanefija). Autor je Muhammed ibn Omer ibn Ak Šemsuddin (?-1552), poznat kao unuk Ak Šemsuddina (Hafid Ak Šemsuddin), hanefijski pravnik. Leksikon je po svoj prilici izgubljen. Nije nam poznato ime djela. Leksikon spominje Katib Čelebi.²⁸

22. *Tabekat el-hanefijje* (Generacije hanefija). Ahmed ibn Mustafa Taškubrizade (1495-1561), poznati osmanski historičar. Leksikon nije štampan. Jedan rukopis leksikona pohranjen je u Nacionalnoj biblioteci Kuvajta (El-Mektebe el-kuvejtijje el-vetaniije) u Kuvajtu pod rednim brojem 7.

23. *Tabekat el-hanefijje* (Generacije hanefija). El-Mevla Alija Šibli ibn Emrillah ibn Abdulkadir er-Rumi (1513-1571), poznat kao Kinalizade i kao El-Hinnai, hanefijski pravnik. Leksikon je štampan. Štampa je izašla u tri toma u izdanju Matbea Divan el-vakf es-senijj u Bagdadu.²⁹

27 Hajruddin Ez-Zirikli, *El-E'alam*, sv. 1, str. 67.

28 Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1098.

29 Kinalizade, *Tabekat el-hanefijje*, Matbea Divan el-vakf es-senijj, Bagdad, 2005.

24. *Ketaib e'alam el-ahjar min fukaha' mezheb en-Nu'man el-muhtar* (*Odred odabranih velikana - Pravnici odabranog mezheba Nu'manova*). Autor je Mahmud ibn Sulejman er-Rumi el-Kefevi (?-1582), hanefijski pravnik i kadija iz Kefe u Turskoj. Knjiga je u rukopisu i nije izdavana. Jedan rukopis ovog leksikona se čuva u Biblioteci Mahmudijji u Medini pod rednim brojem 2575, a drugi rukopis u Biblioteci Kadirijji (El-Mektebe el-kadirijje) u Bagdadu pod rednim brojem 1242. El-Leknevi (1848-1887) je napisao sažetak ovog leksikona.³⁰

25. *Tabekat el-hanefijje* (*Generacije hanefija*). Kutbuddin Muhammed ibn Alauddin el-Hindi el-Mekki (?-1582), hanefijski pravnik. Rukopis je, po svoj prilici, izgubljen. Katib Čelebi navodi da je djelo imalo četiri sveska i da je jednom prilikom izgorilo sa autorovim knjigama. Autor je započeo ponovno pisanje svojih djela, ali nije stigao da ponovo napiše biografski leksikon hanefijskih pravnika, jer ga je smrt pretekla.³¹ Također, nije nam poznato ni puno ime leksikona. Rukopis leksikona spominje, pored dotičnog Katiba Čelebija, i Ibn Imad Halebi. I on spominje da je rukopis leksikona izgorio u požaru.³²

26. *Tabekat es-sade el-hanefijje* (*Generacije hanefijskih vođa*). Autor Abdullah es-Suvejdi, jedan od hanefijskih pravnika X hidžretskog stoljeća (XVI stoljeća n.e.). Leksikon je u rukopisu i nije štampan. Jedan rukopis se čuva u Berlinskoj biblioteci u Berlinu pod rednim brojem 10026, dok se drugi čuva u Javnoj orijentalnoj biblioteci Huda Bahš (Khuda Bakhsh Oriental Public Library) u Patni u sjeveroistočnoj Indiji pod rednim brojem 761/12.

27. *Et-Tabekat es-senijje fi teradžim el-hanefijje* (*Blistave generacije - biografije hanefija*). Pisac leksikona je Tekijjuddin ibn Abdulkadir et-Temimi el-Gazzi (1543/1544-1601), hanefijski pravnik i kadija, historičar iz Gazze. Leksikon spada u najveće i najznačajnije biografske leksikone hanefijskih pravnika, budući da obrađuje oko 2500 biografija. Napisan je 1585. godine (993. godine po Hidžri). Ima četiri sveska. Dio leksikona je štampan 1970. godine u jednom tomu u izdanju Visokog vijeća za islamske poslove (El-Medžlis el-e'ala li eš-šuun el-islamijje) u Kairu. Onda

³⁰ Sažetak Leknevija je obrađen pod brojem 32.

³¹ Katib Čelebi, *Kešf ez-zunun an esamijj el-kutub ve el-funun*, sv. 2, str. 1098.

³² Ibn Imad el-Hanbeli, *Šezerat ez-zeheb fi ahbar men zeheb*, sv. 10, str. 617.

je 1983.-1989. godine, u izdanjima Dar er-Rifai iz Rijada i Dar Hedžr iz Kaira, izašao ponovo prvi tom i još tri nova toma leksikona. Time je do danas samo pola rukopisa publikovano u četiri toma.³³

28. *El-Esmar el-dženije fi esma' el-hanefije* (*Svježe ubrani plodovi među imenima hanefija*). Autor Alija ibn Sultan el-Mulla el-Kari (?-1606), poznati hanefijski pravnik, muhaddis, mufessir, kaligraf, historičar, lingvista. Leksikon predstavlja sažetak leksikona *El-Dževahir el-mudijje*, Abdulkadira el-Kurešija. Štampan je prvi put u nakladi Biblioteke Huda Bahš u Patni u Indiji u jednom tomu. Štampan je kasnije i u sljedećim izdavačkim kućama: Matbea Divan el-vakf es-senijj u Bagdadu u dva toma, te Menšurat el-Džemel (Al-Kamel Verlag) u Kelnu u Njemačkoj u jednom tomu.³⁴

29. *Tabekat el-hanefije* (*Generacije hanefija*). Autor El-Kadi Halil ibn Muhammed er-Rumi Solakzade (?-1684), hanefijski pravnik i kadija, lingvističar, historičar. Knjiga nije štampana. Nalazi se u rukopisu u Biblioteci Velijjuddin-efendije (Velijüddin Efendi Kütüphanesi) u Istanbulu, kako spominje Zirikli.³⁵ Međutim treba naznačiti da je 1952. godine Velijjuddin-efendijina biblioteka prebačena u Državnu biblioteku Bajazid (Beyazit Devlet Kütüphanesi) u Istanbulu, u tamošnju kolekciju starih spisa (Yazma Eser Koleksiyonu).

30. *Mehamm el-fukaha' fi tabekat el-hanefije* (*Značajni pravnici među generacijama hanefija*). Autor El-Kadi Muhammed Kami ibn Ibrahim el-Edirnevi er-Rumi (1649-1724), hanefijski pravnik i kadija iz Edirnea. Leksikon je, najvjerovatnije, izgubljen. Spomnje ga Ismail-paša Bagdadi.³⁶

31. *Hulasa el-dževahir fi tabekat el-eimme el-hanefije el-ekabir* (*Biserni sažetak-Generacije značajnih hanefijskih učenjaka*). Abdusselam ibn Muhammed ed-Dagistani (1718-1788), hanefijski pravnik, muhaddis. Leksikon, možda, nije sačuvan. Zirikli spominje leksikon i navodi da je njegov

33 Tekijjuddin el-Gazzi, *Et-Tabekat es-senijje fi teradžim el-hanefije*, El-Medžlis el-e'ala li eš-šuun el-islamij-je, Kairo, 1970, sv. 1; Ibid., Dar er-Rifai-Rijad-Dar Hedžr, Kairo, 1983-1989, sv. 1-4;

34 El-Mulla el-Kari, *El-Esmar el-dženije fi esma' el-hanefije*, Huda Bahš biblioteka, Patna, 2002.; Ibid., Matbea Divan el-vakf es-senijj, Bagdad, 2009.; Al-Kamel Verlag, Keln, 2012.

35 Hajruddin Ez-Zirikli, *El-E'alam*, sv. 2, str. 322.

36 Ismail-paša el-Bagdadi, *Idah el-meknun fi ez-zejl ala Kešf ez-zunun*, Mektebe El-Mesenna, Bagdad, 1941, reprint Dar Ihja' et-turas el-arebijj, Bejrut, Dar El-Kutub el-ilmijje, Bejrut, Dar El-Ulum el-hadise, Bejrut, sv. 4, str. 608.

rukopis bio tada (1959. godine) čuvan u Medini u kući Muhammeda ibn Osmana, unuka Abdusselama ibn Muhammeda Dagistanija.³⁷

32. *El-Fevaid el-behijje fi teradžim el-hanefijje (Lijepje koristi - biografije hanefija)*. Autor Ebu el-Hasenat Abdulhadj el-Leknevi (1848-1887), hanefijski pravnik iz Indije, muhaddis, historičar. Leksikon sadrži oko 600 biografija hanefijskih pravnika i predstavlja sažetak i reviziju leksikona *Ketaib e'alam el-ahjar min fukaha' mezheb en-Nu'man el-muhtar*, čiji je autor gorespomenuti Kefevi. Leknevi je napisao na marginama svoga biografskoj leksikona bilješke (ta'likat) koje je nazvao *Et-Ta'likat es-senijje ala El-Fevaid el-behijje (Sjajne bilješke na Lijepje koristi)*. Leksikon, zajedno sa bilješkama, odmah je i štampan. Sljedeći nakladnici su, između ostalih, publicirali ovaj leksikon: El-Matbe' el-Mustafai el-Muhammedi u Lahoreu (Pakistan), Dar es-Seade u Kairu, Dar el-Ma'rife u Bejrutu, Dar el-Erkam u Kairu.³⁸

33. *Tabekat el-hanefije (Generacije hanefija)*. Autor Afifuddin eš-Širvani. Leksikon je u rukopisu i čuva se u Egipatskoj biblioteci (Dar el-kutub el-misrijje) u Kairu pod rednim brojem 248/5.

Na osnovu priloženog, od spomenuta 33 sastavljena leksikona u datom višestoljetnom razdoblju, sačuvano je njih 21-22, od čega se njih 14-15 nalazi u rukopisu, a svega 7 je štampano (1 leksikon samo polovično).

Proučavanje biografija hanefijskih učenjaka na našim prostorima

Nažalost, na našim prostorima do sada nije napisan nijedan biografski leksikon, ni u osmanskome razdoblju, ni u razdobljima nakon njega, koji se zasebno bavi životopisima hanefijskih pravnika. Također, koliko je nama poznato, niko se do sada nije ozbiljno bavio temom biografija hanefijskih učenjaka na našim prostorima.

Međutim postoje djela koja se manje ili više bave dotičnom temom.

³⁷ Hajruddin Ez-Zirikli, *El-E'alam*, sv. 4, str. 7.

³⁸ El-Leknevi, *El-Fevaid el-behijje fi teradžim el-hanefijje*, El-Matbe' el-Mustafai el-Muhammedi, Lahore, 1876; Ibid., Dar es-Seade, Kairo, 1906.; Ibid., Dar el-Ma'rife, Bejrut, 1906.; Ibid., Dar el-Erkam, Kairo, 1998.

Među našim djelima koja se dotiču biografija hanefijskih učenjaka, posebno se ističe djelo *Nizam el-ulema' ila hatem el-enbija' (Niz učenjaka do posljednjeg Božijeg poslanika)*, jedini leksikon koji govori o hanefijskim pravicima nebošnjacima, čiji je autor Hasan Kafi Pruščak (1544-1615), jedan od najvećih bošnjačkih učenjaka osmanskog perioda.

U islamskom svijetu postoji stara jedinstvena tradicija da učitelj (šejh) u svojoj idžazetnami (diplomi), koju je uručio svojim učenicima, a koja je vezana za određeno djelo ili oblast, navede ne samo svoje ime i ime svog/svojih učitelja već i lanac (sened) učitelja, odnosno imena svih ranijih učitelja sve do pisca, odnosno utemeljitelja. U duhu dotične tradicije, Hasan Kafija je izradio gorespomenuto djelo u kome je prvo dao popis, a onda kratke biografije svih svojih profesora u hanefijskom pravu - od poslanika Muhammeda, s.a.v.s., preko Ebu Hanife, osnivača hanefijske pravne škole, do svog direktnog profesora Kara Jilan Jahja-efendje (?-1575/6) - ukupno 34 biografije u 28 poglavlja, odnosno generacije.

Onda je u posebnom poglavlju ispisao svoju biografiju do 1008. godine po Hidžri (1599. godine), u kojoj je spomenuo i imena nekih drugih svojih profesora u hanefijskom pravu. Na kraju je posvetio poglavlje biografijama trojice svojih najodličnijih učenika - Alauddin Ali ibn Mustafa ibn Husamuddin Šehović (Šejhzade), Muhammed ibn Ahmed ibn Sejfuiddin Agić (Agazade) i mulla Muhammed ibn Hasan. Zbirno, djelo ima ukupno 30 poglavlja u kome je Pruščak obradio 27 biografija hanefijskih pravnika, među kojima su biografije 4 bošnjačkih hanefijskih pravnika, 10 biografija ashaba i tabiina na koje se poziva hanefijska pravna škola, te biografiju Muhammeda, s.a.v.s.³⁹

Pri pisanju ovog djela Kafija se služio njemu tada dostupnim biografskim leksikonima: *Vefejat el-e'ajan ve enba' ebna' ez-zeman*, pisac El-Kadi Ibn Hallikan⁴⁰; *Et-Tarih*, pisac Ibn el-Gazari el-Marakeš; već spomenuti *El-Dževahir el-mudijje fi tabekat el-hanefijje*, autor El-Kureši⁴¹; *Eš-Šekaik*

39 Vidi o djelu *Nizam el-avlja*: Hazim Šabanović, *Hasan Kafi Pruščak*, Prilozi za orijentalnu filologiju, 14-15/1964-65, str. 26-27; 28. Fikret Karčić, *Kako je hanefijski mezheb došao u Bosnu*, Islamske teme i perspektive, Kalem, Sarajevo, 2009., str. 8-20; Mehmed Handžić, *Dževher el-esna fi teradžim el-ulema' ve eš-šura' el-busna*, Muessese džaize Abdulaziz Suud el-Babtin li ibda' eš-šura', Kuvajt, 2010., str. ???.

40 Ibn Hallikan, *Vefejat el-e'ajan ve enba' ebna' ez-zeman*, Dar El-Kutub el-ilmijje, Bejrut, 1998, Dar Sadir, Bejrut.

41 Vidi u poglavlju *Osvrt na biografske leksikone hanefijskih pravnika do kraja XIX stoljeća* pod brojem 7.

en-nu'manijje fi ulema' ed-devle el-usmanijje, autor Ahmed Taškopruzade (Tašköpruzade)⁴²; već spomenuti *Ketaib e'alam el-ahjar min fukaha' mezheb en-Nu'man el-muhtar*, autor el-Kefevi⁴³; već spomenuti *Et-Tabekat es-senijje fi teradžim el-hanefijje*, pisac Ibn Abdulkadir et-Temimi el-Gazzi⁴⁴ i dr.

Danas poznajemo dvije redakcije Kafijinog djela: jedna, dosta kratka, završena prije ili za vrijeme bitke pod Egerom 1005. godine po Hidžri (1596. godine), te druga, konačna i znatno opširnija, dovršena 1008. godine po Hidžri (1599. godine). Ovu drugu je Kafija kao dar podnio tadašnjem velikom veziru Bošnjaku Gazi Damadu Ibrahim-paši Novošeherliji.⁴⁵

Leksikon je preveden dva puta na bosanski jezik. Oba prijevoda su izdata. Prvi prijevod je načinio Mehmed Handžić, publiciran 1935. godine⁴⁶, a drugi Amir Ljubović i Fehim Nametak, publiciran 1983. godine.⁴⁷ Izvornik na arapskom jeziku nije štampan i nalazi se u rukopisima.⁴⁸ Samo je holandski istraživač Jan Just Witkam na engleskom jeziku predstavio faksimil rukopisa ovog djela koje čuva u Bratislavi sa zabilježnim indeksom.⁴⁹

42 Ahmed Taškopruzade, *Eš-Šekaik en-nu'manijje fi ulema' ed-devle el-usmanijje*, Dar El-Kitab el-arebijj, Bejrut.

43 Vidi u poglavlju *Osvrt na biografske leksikone hanefijskih pravnika do kraja XIX stoljeća* pod brojem 24.

44 Vidi u poglavlju *Osvrt na biografske leksikone hanefijskih pravnika do kraja XIX stoljeća* pod brojem 27.

45 Vidi o Ibrahim-paši Novošeherliji: Mehmed Surejja, *Sicilli Osmani*, Istanbul, 1890., sv. 1, str. 97-98; Ibrahim Alajbegović Pečevića, *Historija*, Kalem, Sarajevo, 2000., sv. 2, str. 21, 22, 24, 25, 127-128; Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1931.; Muevkeć, *Povijest Bosne*, Kalem, Sarajevo, 1998., sv. 1, str. 210-211, 214, 216, 224, 225-227, 228, 229; Jusuf Ramić, *Bošnjaci u Egiptu u vrijeme tursko-osmanske uprave*, Kalem - CNS, Sarajevo, 2012., str. 5, 12, 16-17, 99; Jusuf Džafić, *Bošnjaci, veliki veziri Osmanskog carstva - 26 velikih vezira u Osmanskoj državi bili su Bošnjaci*, Saff, 350/2013, str. 47.

46 Hasan Kafi Pruščak, *Niz učenjaka do posljednjeg Božijeg poslanika*, Islamska dioničarska štamparija, Sarajevo, 1935.

47 Hasan Kafi Pruščak, *Niz učenjaka do posljednjeg Poslanika*, Izabrani spisi, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983., str. 125-154.

48 Rukopisi su pohranjeni u: Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, br. 1930., fol. 65-88; Ibid., br. 98, fol. 13-33 (prijepis Mehmeda Handžića iz prethodnog rukopisa); Ibid., br. 946, fol. 31-49 (prijepis koji se nalazio u Fejziji medresi u Travniku, sačinjen 1026/1617. iz autografa); Ibid., br. 3673, fol. 85-88 (skraćena redakcija prebačena iz Karadoz-begove biblioteke, prepisao Mustafa ibn Hadži Muhammed ez-Zekeri iz autografa 1083./1672.); Orijentalni institut u Sarajevu, br. 252, list 104-137; Ibid., br. 2561 (noviji prijepis); Univerzitetska biblioteka u Bratislavi, TF 136, fol. 43-54 (prijepis Saliha ibn Hadži Alije iz 1191/1777); Biblioteka medrese Kilić Ali-paše u Istanbulu (jedan prijepis iz tog primjerka je imao prof. Mehmed Teufik Okić).

49 Jan Just Witkam, *Hasan Kafi al-Aqhisari and his Nizam al-Ulama ila Katam al-Anbiya*, Manuscripts of the Middle East 4, Ter Lugt Press, Leiden, 1989., str. 85-114.

Pored Kafijinog leksikona, postoje i drugi naši leksikoni, svi nastali u zadnjih 100-ak godina, koji se dotiču biografija određenih hanefijskih pravnikâ, odnosno biografija određenih bošnjačkih hanefijskih pravnikâ, ali u znatno manjem postotku nego Kafija. Uglavnom se radi o leksikonima koji obrađuju biografije značajnih ličnosti naših krajeva tokom osmanskog doba, odnosno životopise naših pisaca toga perioda. Zbog manje relevantnosti te ograničenosti prostora, u nastavku ćemo ukratko navesti samo one najznačajnije:

- Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912.,
- Ibid., *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Matica hrvatska, Zagreb, 1931. (Ibid., *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1986.),
- Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana*, Državna štamparija, Sarajevo, 1933.,
- Ibid., *Dževher el-esna fi teradžim el-ulema' ve eš-šuarâ el-busna*, Muessese džâize Abdulaziz Suud el-Babtin li ibda' eš-šuarâ, Kuvajt, 2010.,
- Kamil al-Buhi, *Arapski radovi jugoslovenskih pisaca*, doktorski rad, odbranjen na Filozofskom fakultetu na Beogradskom univerzitetu, Beograd, 1963., neobjavljen,
- Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973.,
- - Smail Balić, *Die Kultur der Bosniaken*, Universitätsbuchdrucker Adolf Holzhausens (UAH), Beč, 1973. (Ibid., *Die Kultur der Bosniaken: supplement*, Beč, UAH, 1978.; Ibid., *Kultura Bošnjaka - muslimanska komponenta*, IPP "R&R, Tuzla-Zagreb, 1994.),
- Muhsin Rizvić, *Pregled književnosti naroda Bosne i Hercegovine - Književnost u doba osmanlijske vladavine*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985.,
- Muhamed Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, Svjetlost, Sarajevo, 1988.,
- Fehim Nametak, *Pregled književnog stvaralaštva bosanskih Muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo, 1989.

Pogovor

U ovom radu pokušali smo prvo da se ukratko osvrnemo na razvojni tok pisanja biografskih leksikona u islamskom svijetu, posebno biografskih leksikona islamskih pravnika. Onda smo predstavili biografske leksikone hanefijskih pravnika sastavljene do kraja XIX stoljeća (početka XIV hidžretskog stoljeća), njih 33. Na koncu smo govorili o proučavanju biografija hanefijskih učenjaka na našim prostorima, prilikom čega smo utvrdili da, izuzev djela Hasana Kafija Pruščaka *Nizam el-ulema ila Hatem el-enbija'*, te osvrta na određene biografije u 10-ak naših leksikona, koji inače govore o čuvenim osobama i piscima osmanskog doba, nije mnogo pisano. Nadamo se da će ovaj članak pionirske prirode potaknuti daljnja istraživanja ove tematike, te na kraju iznjedruti i domaće biografske leksikone hanefijskih pravnika.

يوسف جافيتش

كتب تراجم الفقهاء الحنفيين ودراسة تراجم الفقهاء الحنفيين في أبحاثنا

أتى المؤلف في هذه المقالة بلمحة إلى مجرى تطور كتب التراجم في العالم الإسلامي ولا سيما كتب تراجم الفقهاء الحنفيين، ثم انتقل بعد ذلك ليتناول دراسة تراجم الفقهاء الحنفيين في أبحاثنا. ومما يدعي أن ما هو مؤلف لدينا في هذا المجال قليل فليس هناك إلا كتاب «نظام العلماء إلى خاتم الأنبياء» لحسن كافي بروشتشاك بالإضافة إلى لمحات قصيرة في بعض كتب التراجم لدينا والتي تتناول مشاهير الشخصيات والأدباء من العهد العثماني، وأشار المؤلف في النهاية إلى ضرورة القيام بالمزيد من الدراسات لدينا في هذا المجال.

Yusuf Dzafic

Biographical Lexicons of Hanafi Jurists and the Study of Biographies of Hanafi Jurists in Our Region

The author refers to the developmental course of writing biographical lexicons in the Islamic world, especially biographical lexicons of Islamic jurists. He then refers to the study of biography of Hanafi scholars in our region. He claims that, with the exception of work of Hassan Kafi Pruscak: *Nizam al-Ulema ila Hatem al-Anbiya'*, and reviews of certain biographies in ten or so of our lexicons, which otherwise are mostly about famous individuals and writers of the Ottoman period, is not much written about the topic. Therefore he points out the need for our further research on this subject.